

katılmaları, korunma amacıyla köpek beslemeleri gibi konular açıklık kazanmıştır. İbn Ümmü Mektûm, Medine döneminde de Bilâl-i Habeşî ile birlikte Hz. Peygamber'in müezzinliğini yapmış. Bilâl ezanı çok erken okuduğu halde o, fecir doğup sabah namazı vakti girdiği kendisine bildirildikten sonra ezan okumasıyla tanınmıştır. Âmâ oluşu yanında evinin camiye uzaklığını da ileri sürerek Resûl-i Ekrem'den cemaate gelmemek için izin istemişse de bulunduğu yerden ezanı duyduğu için bu isteği uygun görülmemiş, ancak mazereti sebebiyle köpek beslemesine izin verilmiştir. İbn Ümmü Mektûm'un bu olayla ilgili olarak Hz. Peygamber'den rivayet ettiği iki hadis Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'lerinde yer almış, kendisinden Enes b. Mâlik, muhadramından Zir b. Hubeyş, tâbiinden Abdullah b. Şeddâd, Abdurrahman b. Ebû Leylâ ve Ebû Rezîn el-Esedî rivayette bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, III, 443; Buhârî, "Ezân", 11, "Şavm", 17, "Menâkıbü'l-enşâr", 46, "Tefsîr", 4/18, 87/1; Müslim, "Şalât", 7, "Talâk", 36, 45, "Fiten", 119; Ebû Dâvûd, "Şalât", 46, 64, "İmâret", 3; Nesâî, "İmâmet", 50; İbn Mâce, "Mesâcid", 17; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 263; *Miftâhu künûzi's-sünne*, s. 10; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 205-212; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 343; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâdî), s. 290; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 79-80; İbn Hibbân, *Meşâhîr* (nşr. Merzûk Ali İbrâhîm), Beyrut 1407/1987, s. 36; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 4; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 171; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), III, 979, 997, 1198; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 263; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 26-29; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, I, 360-365; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: es-Siretü'n-nebevîyye*, s. 315; a.e.: *Ahdü'l-Hulefâ'r-râşidin*, s. 152, 153; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 523-524; a.mlf., *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VIII, 34; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), I, 156-159; Seyyid Hasan Kurûn, "el-A'mâ ellezî hamele'l-livâ' fi ma'reketi'l-Kâdisiyye", *ME*, XLVI/10 (1975), s. 1062-1068; Sâdik Seccâdî, "İbn Ümmi Mektûm", *DMBİ*, III, 39-40.

ABDULLAH AYDINLI

İBN VADDÂH

(ابن وضاح)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Vaddâh b. Bezî' el-Kurtubî
(ö. 287/900)

Endülüs'te hadis öğretimini başlatan
iki hadis hâfızından biri.

199'da (814-15) Kurtuba'da (Cordoba) dünyaya geldi. 191 (807), 200 (815-16) veya 202'de (817-18) doğduğu da zikredilmiştir. Dedesi Bezî', Endülüs Emevî

Devleti'nin kurucusu I. Abdurrahman'ın âzatlısı idi. Öğrenimine Kur'an-ı Kerim'i ezberlemekle başladığı anlaşılan İbn Vaddâh Endülüs'te Muhammed b. İsâ el-A'sâ, Muhammed b. Hâlid el-Eşec, Müemmel b. Süleyman el-Endelüsî, İbn Habîb es-Sülemî, Yahyâ b. Yezîd el-Ezdi el-Kurtubî gibi hocalardan faydalandı. 218'de (833) Doğu İslâm ülkelerine seyahat etti. Kısa süren bu ilk seyahatinin asıl amacı âbid ve zâhidlerle görüşmek olduğu için aralarında Âdem b. Ebû İyâs, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Asbağ b. Ferec, Saîd b. Mansûr, Nuaym b. Hammâd, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb ve Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu on dört âlimden daha çok zühde ilgili rivayetleri derledi. 231 (845-46) yılı civarında yaptığı ikinci seyahatinde Mekke, Medine, Kudüs, Trablus, Dimaşk, Halep, Humus, Kûfe, Bağdat, Basra, Mısır, Horasan, Askalân, Antakya, Tarsus ve Kayrevan gibi ilim merkezlerinde çeşitli hocalardan hadis rivayet etti. Çoğu *Kütüb-i Sitte* imamları olan ve aynı zamanda Bakî b. Mahled'in de hocaları bulunan Âsım b. Ali, Abdullah b. Sâlih el-Mısıri, İsmâil b. Ebû Üveys, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, Ebû Mus'ab, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Harmele b. Yahyâ, Duhaym, Hişâm b. Ammâr, Hâris b. Miskîn bunların en tanınmışlarıdır. İfrîkiye'de Mâlikî fıkhnın en önemli kitabı olan *el-Müdevvene*'yi müellifi Sahnûn'dan okuyup rivayet ettiği için bu mezhebin ileri gelen âlimlerinden biri kabul edilmiş, Mâlikî mezhebinin diğerlerine tercih ettiği ve Şâfiî mezhebine karşı olumsuz tavrını saklamadığı belirtilmiştir (İbn Abdülber, II, 1114-1115). İbn Vaddâh, kıraat âlimi Verş'in talebesi Abdüssamed b. Abdurrahman'dan onun kıraatini öğrenmiş ve meşhur yedi imamdan biri olan Nâfi' b. Abdurrahman kıraatine ait Verş rivayetinin Endülüs'te yayılmasına vesile olmuştur.

İbn Vaddâh hemşehrisi Bakî b. Mahled'le birlikte, hadisin rivayet ve dirayet bölümleriyle müstakil bir ilim olarak bilinmediği Endülüs'e Doğu İslâm dünyasının hadis kültürünü getirmiş, burada hadis öğretimini başlatarak Endülüs'ü bir hadis merkezi yapmış ve hayatı boyunca bu çalışmasını sürdürmüştür. İbn Vaddâh'ın tanınmış öğrencileri arasında başta Kâsım b. Asbağ olmak üzere İbn Lübâbe diye bilinen Muhammed b. Yahyâ b. Ömer, İbnü'l-Cebbâb, Muhammed b. Abdülmelik b. Eymen gibi muhaddislerle İbn Abdürabbih ve filozof İbn Meserre de yer almaktadır. Talebelik yıllarından itibaren

zâhidâne bir hayat yaşayan ve maddî sıkıntılar çektiğine işaret edilen İbn Vaddâh 26 Muharrem 287'de (1 Şubat 900) Kurtuba'da vefat etti ve Ümmü Seleme Kabristanı'na defnedildi. Onun Zilhicce 286'da (Aralık 899), 289'da (902) veya 280 (893) yılı civarında öldüğü de kaydedilmektedir. Oğlu Muhammed'in de hadislerle meşgul olduğu, kendisinden ve Bakî b. Mahled'in derslerinden faydalandığı belirtilmektedir.

İbn Vaddâh zeki ve anlayışı kuvvetli bir âlim olup İbnü'l-Faradî onun hadisi, hadis râvilerini ve illetlerini iyi bildiğini söylemiş, râvilerle ilgili değerlendirmeleri İbn Hacer'in *Tehzîbü'l-Tehzîb*'i başta olmak üzere çeşitli tabakat kitaplarında yer almıştır (Nûrî Muammer, s. 138-150). Tarihle de meşgul olan İbn Vaddâh'ın tanınmış kadıların, Doğu'dan gelerek Endülüs'e yerleşen âlimlerin, Mâlikî mezhebine mensup fakih ve muhaddislerin, özellikle âbid ve zâhidlerin biyografilerini derlediği belirtilmiş, ancak onun tenkitlerinde oldukça sert davrandığı, bazı hadisleri reddettiği, fikhî ve nahvî iyi bilmediği ileri sürülmüştür (a.g.e., s. 151-152).

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Bida' ve'n-nehvü 'anhâ* (*Kitâb fihî mâ câ'e fi'l-bida'*). Sünnete sarılıp bid'attan sakınmanın gereği, ilk bid'atların nasıl ortaya çıktığı, bid'atların zamanla nasıl yayılacağı gibi hususları hadis, sahâbe ve tâbiinin sözleriyle inceleyen eser, konusundaki ilk çalışmalardan biri olup İbn Ebû Rendeka et-Turtuşî, Ebû Şâme el-Makdisî ve Şâtîbî'nin aynı türdeki kitaplarına kaynaklık etmiştir. Muhammed Ahmed Dehmân (Dimaşk 1400/1980; Kahire 1411/1990) ve Bedr b. Abdullah el-Bedr (Riyad 1416/1996) tarafından yayımlanan kitap üzerinde doktora çalışması yapan M.ª Isabel Fierro eseri İspanyolca'ya tercüme ederek ederecek Arapça metniyle birlikte *Kitâb al-Bida' (Tratado Contra Las Innovaciones)* adıyla neşretmiştir (Madrid 1988). 2. *Kitâbü'n-Nazar ilallâhi te'âlâ ve mâ câ'e fihî mine'l-hadîş* (*Kitâb fihî mâ câ'e mine'l-hadîş fi'n-nazar ilallâh*). Tunus'ta Hasan Hüsnî Abdülvehhâb es-Sumâdîhî'nin özel kütüphanesinde bir nüshasının bulunduğu belirtilmiştir (Ziriklî, VII, 133; Sezgin, I, 474-475).

İbn Vaddâh'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-'Ubbâd ve'l-'avâbid* (zühde dairidir), *Meknûnû's-sır ve müstahrecü'l-ilm* (Mâlikî fikhıyla ilgilidir), *eş-Şalât fi'n-na'leyn*, *Risâletü's-sünne*, *Kitâbü'l-Ku'ân fi'l-hadîş*, *Cüz' fi mes'eleli ücreti'l-imâm*

'ale's-şalât ve mes'eleli imâmeyn fi mescid. Nûrî Muammer, Muḥammed b. Vaḍḍâh mü'essisü medreseti'l-ḥadîş bi'l-Endelüs ma'a Bakî b. Maḥled adlı çalışmasında İbn Vaddâh'ın biyografisini incelemiş, rivayet ettiği hadisleri derlemiş, hocalarının ve talebelerinin geniş bir listesini vermiştir (Rabat 1403/1983).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Vaddâh, *Kitâb al-Bida'* (Tratado Contra Las Innovaciones) (nşr. M.ª Isabel Fierro), Madrid 1988, neşredenin girişi, s. 11-57; Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Aḥbârü'l-fukahâ' ve'l-muḥaddîşin* (nşr. M. L. Ávila – L. Molina), Madrid 1992, s. 122-132; İbnü'l-Faradî, *Târîḥu 'ulemâ'i'l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1404/1984, II, 650-653; İbn Abdülber, *Câmi'ü beyânî'l-ilm* (Ebû'l-Eşbâz ez-Züheyfî), Demmâm 1414/1994, II, 1114-1115; İbn Hayyân, *el-Muktebes*, s. 18, 46, 51, 57, 59, 72, 75, 99, 223, 264, 265; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik* (nşr. Abdülkâdir es-Sahrâvî), Rabat 1403/1983, IV, 435-440; Dabbî, *Buḡyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 133-134; İbn Manzûr, *Muḥtaşaru Târîḥi Dimaşq*, XXIII, 296-297; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ'*, XIII, 445-446; a.mlf., *Tezkiretül'l-huffâz*, II, 646-648; a.mlf., *Târîḥu'l-İslâm: sene 281-290*, s. 294-296; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 59; Sa-fedî, *el-Vâfi*, V, 174; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müḡzeb*, II, 179-181; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 275; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 416-417; Mahlûf, *Şeceretü'n-nür*, I, 76; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 133; Sezgin, *GAS*, I, 474-475; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseysin, *Mezâhirü'n-neh-dati'l-ḥadîşiyey fi 'ahdi Ya'kübi'l-Mansûri'l-Muvahḥidî*, Tıtvân 1403/1983, I, 231-233; W. Werkmeister, *Quellenuntersuchungen zum Kitâb al-'İqd al-farid des Andalusiens Ibn 'Abd-rabbih*, Berlin 1983, s. 263-266; Nûrî Muammer, *Muḥammed b. Vaḍḍâh el-Kurṭubî: mü'essisü medreseti'l-ḥadîş bi'l-Endelüs ma'a Bakî b. Maḥled*, Rabat 1403/1983; Said b. Nâsir el-Gâmidî, *Ḥaḳîkatü'l-bid'a ve aḥkâmühâ*, Riyad 1414/1994, I, 206-209.

M. YAŞAR KANDEMİR

İBN VÂFİD

(ابن وافي)

Ebû'l-Mutarriif Abdurrahmân
b. Muhammed b. Abdilkebir b. Yahyâ
b. Vâfid el-Lahmî
(ö. 467/1075)

Endülüslü hekim ve eczacı.

Zilhicce 398'de (Ağustos 1008) doğdu; Tuleytula'nın (Toledo) köklü ailelerinden birine mensuptur. Batı literatüründe adı Abenguefit, Albenguefit, Abennufit, Abel Nufit ve Abencenif olarak geçer. Geleneğe göre önce dinî ilimler okudu; özellikle fıkıh alanında belli bir seviyeye ulaştıktan sonra Kurtuba'ya (Cordoba) giderek hekim Ebû'l-Kâsım ez-Zehrâvî'nin derslerini devam etti (İbnü'l-Ebbâr, II, 551). Tıp-

ta daha çok Galen'in (Câlinûs), eczacılığa ise Diskorides'in eserleri üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (Sâid el-Endelüsî, s. 83-84). Felsefeye de yakın ilgi duyan İbn Vâfid'in bu konudaki çalışmaları günümüze gelmediğinden Aristo ve diğer filozofların doktrinleri hakkındaki düşüncelerini öğrenmek mümkün değildir. Ancak Latîn Ortaçağı'nda "Abenguefit philosoph" diye anılmasına bakarak bu alanda önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Öte yandan kaynaklarda İbn Vâfid'in zamanımıza ulaşmamış *el-Mecmû' fi'l-filâḥa* adlı tarım bitkilerine dair zengin muhtevalı eserinden övgüyle bahsedilmesi botanik alanında da başarılı olduğunu göstermekte ve Zehrâvî'nin yanından Tuleytula'ya dönüşünde Emîr Me'mûn b. Zün-nûn'un onu sarayının bahçesindeki süs bitkilerini düzenlemek üzere görevlendirmesi de bunu kanıtlamaktadır. Ayrıca kaynakların ondan vezir diye söz etmesine bakılırsa bu görevin bahçe mimarlığının ötesinde önemli bazı devlet hizmetlerini de kapsadığı ileri sürülebilir. İbn Vâfid'in, besinlerle tedavisi mümkün olan hastalara ilaç verilmemesi ve eğer gerekçiyorsa birleşik ilaçlar yerine basitleriyle yetinilmesi, zorunlu durumlarda ise ancak terkiinde az madde bulunan birleşik ilaçların tercih edilmesi şeklindeki tavsiyesi tıp tarihçilerinin dikkat çektiği önemli bir tedavi yöntemidir (İbn Ebû Usaybia, s. 496). İbn Vâfid 10 Ramazan 467'de (29 Nisan 1075) Tuleytula'da vefat etti.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Edviyeti'l-müfrede*. Müellifin yirmi yılda yazdığı bu kitap, Diskorides ile Galen'in basit ilaçlarla ilgili eserlerinin bir sentezi mahiyetindedir. İlaçlar, vücutta meydana getirdikleri sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk gibi özellikleri dikkate alınarak eser dört bölüm (derece) şeklinde düzenlenmiş ve her bölüm kendi içinde dört kısma ayrılarak tanıtılmıştır. Emîr Ebû'l-Hasan Ali b. Mucâhid'e ithaf edilen eser Ortaçağ'da Katalanca, Latince ve İbrânice'ye çevrilmiş, XIII. yüzyıla ait olan Katalanca çeviri L. Faraudo de Saint Germain tarafından yayımlanmıştır (Barcelona 1945). Millás Vallicrosa'ya göre Latince ve İbrânice çevirilerine ait neşirler eksiksiz durumdaki Katalanca tercümeden yapılmış özet mahiyetindedir (*el-Mü'erriḥu'l-'Arabî*, s. 176). Kitap Luisa Fernanda Aguirre de Cárcer tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır. I. cilt eserin geniş bir tanıtımı ile İspanyolca çevirisinden, II. cilt Arapça metinden oluşmaktadır (bk. bibl.). 2. *Kitâbü'l-Visâd fi't-ṭib*. İnsan vücudunda baştan ayağa kadar her

organda ortaya çıkabilecek hastalıklara karşı kullanılan ilaçların terkip, tarif ve faydalarını konu almaktadır. Eserin bilinen tek nüshası Escorial Library'de (nr. 833) kayıtlı olup Londra'da Wellcome Historical Medical Library'deki (Or. 185) nüsha bunun özeti mahiyetindedir. Eser, Camilo Alvarez de Morales tarafından 1976 yılında Granada Üniversitesi'nde doktora tezi olarak neşre hazırlanmış ve İspanyolca'ya tercüme edilmiştir. Tezin Arapça metin dışındaki bölümleri yayımlanmıştır (*El Libro de la almohada de Ibn Wâfid de Toledo*, Toledo 1980). İbn Vâfid'in ayrıca *el-Mecmû' fi'l-filâḥa*, *Mücerrebât fi't-ṭib*, *Kitâbü Tedkiki'n-naẓar fi 'ileli ḥasseti'l-başar*, *Kitâbü'l-Muḡiş* adlı eserleri kaynaklarda zikredilmektedir. İbn Vâfid banyo ile tedaviye dair bir risâle de yazmış olup Latince tercümesi mevcuttur (*De balneis sermo*, Venice 1553).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Vâfid, *Kitâbü'l-Edviyeti'l-müfrede* (nşr. L. F. Aguirre de Cárcer), I-II, Madrid 1995; Sâid el-Endelüsî, *Ṭabakâtü'l-ümam* (nşr. L. Şeyho), Beyrut 1912, s. 83-84; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-'ulema'* (Lippert), s. 225-226; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmil*, Kahire 1966, II, 551; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 496; Brockelmann, *GAL*, I, 638; *Suppl.*, I, 887; Sartori, *Introduction*, s. 728; Ullmann, *Die Natur und Geheimwissenschaften*, s. 443-444; Abdülmecid Na'na', *el-İslâm fi Tuleytula*, Beyrut, ts. (Dârü'n-nehdati'l-Arabiyye), s. 255-257; J. Vernet, "İbn Wâfid", *DSB*, XIV, 112-113; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethul-lah), III, 326; "Kitâbü'l-Visâd li'bn Vâfid, mülah-ḥaş li-risâleti düktürâh" (trc. Hikmet Ali Üveysî), *el-Mü'erriḥu'l-'Arabî*, XIII, Bağdad 1980, s. 171-188; Camilo Alvarez de Morales, "Nuevos datos Sobre al-Kitâb al-Wisâd. El Manuscrito or. 185 de la Wellcome Historical Medical Library", *Miscelanea de Estudios Arabes y Hebraicos*, XXIX-XXX, Granada 1980-81, s. 53-60; J. F. P. Hopkins, "İbn Wâfid", *EP* (İng.), III, 962-963; Zerâ Yemini Kâşî, "İbn Vâfid", *DMB*, V, 45-46.

MAHMUT KAYA

İBN VAHŞİYYE

(ابن وحشية)

Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Kays
b. el-Muhtâr el-Keldânî (Kesdânî)

X. yüzyılda yaşadığı kabul edilen
mütercim, astrolog ve simyacı.

Hayatı ve eserleri üzerinde hayli tartışma bulunmakta, hatta yaşayıp yaşamadığı kesin olarak bilinmemektedir. İbnü'n-Nedîm'e göre gerçek bir şahsiyet olup X. yüzyılda Bağdat'ta yaşamıştır. Keldânî soyundan geldiği için çok iyi bildiği ve İbnü'n-Nedîm'in yanlışlıkla Nabatîce dediği Süryânîce'den Arapça'ya tercü-